

Gregor Ferenc

A szlovák nyelv magyar elemei.

Kairosz Kiadó, Budapest, 2023. 954 p.

BÁRÁNY ERZSÉBET* – GAZDAG VILMOS**

A tudományos élet előmozdítója az újonnan született eredmények közreadása. Viszont számos olyan esetet ismerünk a tudománytörténetből, amikor ez különböző (általában pénzügyi) okok miatt nem, vagy csak hosszú évek múltán válik lehetségessé.

A fent említett nehéz sors adatott Gregor Ferenc (1926–2008) 1998-ban befejezett *A szlovák nyelv magyar elemei* címet viselő, a szerző több évtizedes lexikográfiai kutatásain alapuló munkájának, melynek kiadása az akkor már betegeskedő Gregor Ferenc 2004-ben írt kiegészítő feljegyzései és a Zoltán András által írt *Előszó* alapján több alkalommal is megghiúsult. „Hogy a mű nem semmisült meg, egy rendkívül tehetséges és széles látókörű magyar szlavistának, Udvari Istvánnak (1950–2005) köszönhetjük”, aki „miután értesült róla, hogy Gregor Ferenc nagy művét az Akadémiai Kiadó nem fogja megjelentetni, tervbe vette a könyv kiadását” (8–9. o.), ám erre a korán bekövetkezett halála miatt végül már nem kerülhetett sor. Az Udvari István kiadói tervei között szereplő munka közreadása végül Zoltán András állhatatos munkájának, illetve az Alapítvány a Kelet- és Közép-európai Kutatásért és Képzésért kuratórium támogatásának köszönhetően, Gregor Ferenc halála után tizenöt évvel, 2023-ban valósulhatott meg.

A Gregor Ferenc által összeállított hatalmas anyag közreadásának aktualitását illetően a Luciano Rocchi *Hungarian loanwords in the Slovak Language* című háromkötetes (Trieste 1999, 2002, 2010) szótára első két kötetének megjelenését követően a szerző már maga is elbizonytalanodott, de a szlovák nyelv magyar

* DR. BÁRÁNY ERZSÉBET
egyetemi docens
II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola
Filológia Tanszék
barany.erszabet@kmf.org.ua

** DR. GAZDAG VILMOS
egyetemi docens
II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola
Filológia Tanszék
gazdag.vilmos@kmf.org.ua

jövevényyszavainak sorsáról a munka bevezetőjében korábban megírt gondolatok módosítását mindenképp szükségesnek ítélte.

A szerkesztői előszót követően a munka során használt szakirodalmi források rövidítési, illetve az egyéb rövidítések jegyzékét találjuk (11–42. o.).

Gregor Ferenc az általa írt *Bevezetőben* kiemeli, hogy a több évtizeden át tartó kutatásai eredményeként felhalmozott anyag „lehetővé teszi a szlovák nyelv magyar elemeinek minél teljesebb – de korántsem teljes – bemutatását”. A szerző itt részletesen beszámol a gyűjtés forrásairól, illetve ismerteti az egyes szócikkek felépítését, valamint az etimológiai adatok forrásául szolgáló munkákat, s kiemeli, hogy a munkában csak a köz- és személynévek vizsgálatára kerül sor (44. o.).

A következő részben azok a *Történelmi körülmények* kerülnek bemutatásra, melyek a magyar és szlovák nép egymás mellett élése révén aktívan hatottak a két nép gazdasági és nyelvi kapcsolataira is. Ezek közül a szerző részletesebben is szót ejt az etnikai határvonal mentén létrejött közvetlen kapcsolatokról, az egykori magyar államszervezethez, a katonasághoz, a kézművesiparhoz, az élet egyéb területeihez, pl.: egyház, vízi és szárazföldi közlekedés, kereskedelem, pénzügy, társadalmi élet, természeti jelenségek (föld, víz, éghajlat, vadon termő növények, vadállatok stb.) köthető nyelvi kölcsönzésekről. A szlovák nyelvben meghonosodott magyar szavak számát illetően Gregor Ferenc felhívja a figyelmet arra, hogy az a Miroslav Kálal és Kniezsa István által vélt 500-600-nál tetemesen nagyobb mennyiség, s bizonyosan meghaladja a 2000-et is, illetve hangsúlyozza azon vélemények téves mivoltát is, miszerint „erősebb magyar nyelvi hatás csak a XVIII. század végén elkezdődött erőszakos magyarosítás nyomán érte a szlovák nyelvet” (47. o.). Ezen túlmenően a szerző megpróbálja tisztázni azt is, hogy mi sorolandó a jövevényyszavak kategóriájába. Itt szót ejt a különböző hapax legomenonok és a gyermekdalokban, kiolvasó versikékben előforduló, jobbára eltorzult kifejezések besorolási problematikájáról, valamint arról is, hogy a munka keretei között nem foglalkozott a tájszavak, az egyszeri előfordulású, elszigetelt, alkalmi kölcsönzésekkel, ugyanis az „ilyen és hasonló jellegű nyelvjárási vagy argó kifejezések számbavétele aránytalanul felduzzasztaná a dolgozatot” (49. o.). A fenti kategóriákhoz hasonlóan Gregor Ferenc nem foglalkozik a korábban tévesen magyar eredetűnek minősített szavakkal és azokkal, a két nyelvben egyaránt meglévő kölcsönzésekkel sem, amelyek vélhetően azonos forrásból (pl.: a németből, latinból vagy törökből) származó, egymástól független átvételek (53. o.). Ezek összefoglalásaként arra a nézetre is reflektál, miszerint viszonylag kevés magyar nyelvi elem vált a szlovák irodalmi nyelv semleges stílusértékű elemévé, felhívva a figyelmet, hogy „szlovákok egészen a múlt század közepéig irodalmi nyelvként a csehet használták”, s így „a köz- és népnyelvi szóhasználat magyar eredetű lexikális elemei viszonylag ritkán emelkedtek az irodalmi nyelv szintjére” (54. o.).

A munka következő része *A magyar elemek beilleszkedése a szlovák nyelvbe* címet viseli, ahol a szerző kiemeli, hogy mivel a szlovák nyelv magyar elemeinek

hangtani változásai azonosak a szerbhorvát nyelv magyar elemeinek Hadrovics László által részletesen elemzett változásaival, így azokkal nem kíván behatóbban foglalkozni, s csupán az egyes hangok szlovák reflexióit tárgyalja (55. o.).

A *Hangtani jelenségek* című rész első felében a szerző a magyar magánhangzók szlovák nyelvi megjelenési formáit hangról hangra haladva ismerteti. A mássalhangzók kapcsán Gregor Ferenc megjegyzi, hogy azok „nagy mértékben idomultak a szlovák mássalhangzókhoz, pontosabban a három alapnyelvjárásban érvényesülő mássalhangzórendszer alapvető szabályaihoz” (63. o.). A hangtani jelenségek közül a hosszú vagy kettőzött mássalhangzók egyszerűsödéséről vagy megőrződéséről, a magán- és mássalhangzók asszimilációjáról, illetve disszimilációjáról, a protetikusan mássalhangzókról, a szervetlen járulékhangokról, valamint a metatézis eseteiről is részletesen beszámol a szerző.

A következő és egyben utolsó elméleti fejezetben az *Alaktani, szóképzési, jelentéstani jelenségek* bemutatását találja az olvasó, amely kapcsán Gregor Ferenci kiemeli, hogy „természetesen ezek önálló területek, a jövevényszavak vonatkozásában azonban olyan összefüggések mutatkoznak közöttük, hogy észszerűnek látszik együtt tárgyalni azokat” (71. o.). A fejezetben belül a szerző kitér a tükörfordítás eseteire, valamint a magyar nyelvi frazeológiai egységek, mint pl. a szólások és szóláshasonlatok szlovák nyelvben való megjelenési formáira is, s arra is felhívja a figyelmet, hogy „a szlovák nyelvújítási alkotások egyik mintája a magyar nyelv volt”, de a kérdés természetesen további, tüzetesebb vizsgálatokat igényel (83. o.).

A munka törzsanyagát a *Szótári rész* adja, amely a különböző származékokkal és alakváltozatokkal együtt több mint kilencezer magyar eredetű, vagy magyar eredetre visszavezethető szót adatol. Az egyes szócikkek összeállítását a szerző nagy gonddal végezte el, s amint arról a bevezetőben is ír, a címszó, ha lehetséges, irodalmi formában, míg a dokumentációs anyaggal kapcsolatos információk időrendi sorrendben kerülnek megadásra. A szócikkek második bekezdése az etimológiai információkat tartalmazza. Példa gyanánt álljon itt a rövidebb szócikkek közül a *biléta*:

biléta 'belépőjegy, cédula' – *biléta* zastar. 'ua.' (GNS), St. Hory: *tiahat bilétu* (SSN), Drienovo: *plat'iti bil'ietu* (uo.); – **Szárm.:** **bilétka** dem. – *bilétka* zastar. 'utazási jegy' (GNS), Gregorovce: *bil'etka* (SSN), Hor. Lehota: *bil'ietka* (uo.).

A ném. eredetű latinosított m. *biléta* 1. 'Eintrittskarte' (1790: EWU); 2. 'Zettel, Briefchen' (1748?, 1808: uo.). Tekintettel a szó egészen kései felbukkanására, a szóvégi *-a* és az *é* jelenlétére, a magyar közvetítés feltevése megalapozottnak mondható. A szlovákban szokásos alak a *bilet* (SSJ; SCS), ennek közvetlen forrása valószínűleg szintén a német, s nem a francia (ez utóbbira l. MatSl; Tvrdý; SCS stb.: vö. még a csehet illetően: SESJČ). – Vö. **baléta**, **paléta**.

A munka utolsó része a *Szómutató*, amely kapcsán Gregor Ferenc arra is felhívja a figyelmet, hogy nem tartalmazza azokat a magyar nyelvjárási szavakat, melyek csupán a mai magyarországi, romániai és a volt jugoszláviai szlovák nyelvszigetek

(valamelyikének) a szókincséből ismeretesek. Ezen túlmenően egyértelműsíti a szótárban szereplő kiegészítő információk jelentését is.

Amint arról az ismertetés elején szoltunk, Gregor Ferenc munkája sok akadályon túljutva, több évtizednyi késéssel jelenhetett csak meg, ugyanakkor tudományos hozzáadéka, a Rocchi által közreadott munka eredményei mellett is egyedülállónak tekinthető. Összevetve a Gregor Ferenc és a Luciano Rocchi által összeállított szótári munkákat, egyértelműen kitűnik az, hogy a Gregor Ferenc által magyar eredetűnek minősített szavak egy része nem került be Rocchi munkájába. Az ilyen szavak között említhetjük például a *b* betűs résznél a *baka*, *bakačín*, *bakator*, *bakter* szavakat, de természetesen más példákat is idézhethénk, ugyanakkor az már túlmutatna jelen munka ismertető jellegén.

Gregor Ferenc lexikográfiai munkája remélhetőleg hamarosan a színvonalának megfelelő mértékű hatást tud majd kelteni a témakör kapcsán végzett kutatásoknál is. Ehhez pedig jó lehetőséget biztosít az is, hogy a kiadó jóvoltából a mű az alábbi linken szabadon is hozzáférhető: https://real.mtak.hu/189621/1/Gregor_Ferenc_A_szlovak_nyelv_magyar_elemei_Epub.pdf